

ВІДЗИВ

офіційного опонента про дисертацію Філоненко Оксани Володимирівни «Освіта Кіровоградщини (Єлисаветградщини) другої половини ХІХ - ХХ століття в історико-педагогічних рефлексіях українських дослідників», поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Проголошення незалежності України зумовило значні зміни в суспільно-політичному, соціально-економічному, громадському житті суспільства. Перетворень зазнала й історико-педагогічна наука: з'явилася можливість проведення неупереджених історико-педагогічних досліджень, посилювався інтерес дослідників до національного історико-педагогічного процесу.

Вищезазначене послугувало підставою для активного становлення педагогічної історіографії, що свідчить, з одного боку, про зрілість історико-педагогічної науки, а з іншого, - про те, що на певному етапі будь-яка наука потребує ретельного дослідження власної історії. На сьогодні простежується тенденція до еволюціонування української педагогічної історіографії від історичного вивчення конкретної педагогічної проблеми (С. Ананьїн, Г. Іваниця, О. Лотоцький, Я. Мамонтов, О. Музиченко, В. Науменко, С. Постернак, С. Русова, Я. Чепіга та ін.) до ґрунтовних історіографічних розвідок загального процесу розвитку історико-педагогічної науки, її проблематики, методології, ставлення науковців й освітян до окремих педагогічних ідей і явищ (Н. Гупан, О. Адаменко, Н. Дічек, Л. Ваховський, О. Сухомлинська, Є. Хриков та ін.).

Непересічне значення у цьому процесі посідає вивчення з позиції педагогічної історіографії регіонального компоненту організації освітнього процесу в закладах освіти різного типу, зокрема на Кіровоградщині (Єлисаветградщині), що дозволяє з'ясувати, як еволюціонувала педагогічна

думка цього регіону, змінювалася проблематика наукових досліджень її представників під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, накопичувався досвід реалізації новаторських ідей на різних етапах становлення і розвитку національної системи освіти.

З огляду на це, дисертаційна робота О.В. Філоненко, у якій здійснено цілісний і системний аналіз історико-педагогічних рефлексій розвитку освіти та педагогічної думки на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) другої половини ХІХ – ХХ століть, є актуальною і своєчасною.

Автором справедливо звернуто увагу на недостатність розробки названої проблеми, вказано на ті її аспекти, що знайшли своє відображення в сучасних дослідженнях, і окреслено свою нішу у науковому просторі, а саме: схарактеризувати соціокультурні умови розвитку краю, генезу освіти та педагогічної думки на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) у другій половині ХІХ – ХХ столітті; вивчити особливості формування наукових знань про розвиток освіти регіону та дослідити історико-педагогічні рефлексії з окремих галузей професійної освіти; проаналізувати наукові розвідки у вивченні персоналій, що репрезентували педагогічну думку регіону; розкрити етапи вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського та здійснити історико-педагогічний аналіз досліджень, присвячених освітній діяльності та педагогічному доробку вченого; узагальнити праці вітчизняних учених щодо регіональних особливостей розвитку освіти та педагогічних пошуків педагогів-новаторів Кіровоградщини 50-70-х років ХХ століття.

Значущість роботи, що рецензується, підсилюється:

- широкою джерельною базою, яка нараховує 844 найменування, серед яких нормативно-правові акти досліджуваного періоду, праці діячів освіти краю другої половини ХІХ – ХХ ст., статистичні та довідникові джерела, мемуарна література, монографії, навчальні посібники і підручники, матеріали періодики, а також 53 архівні справи;
- чітким визначенням наукового апарату дослідження, його логічним співвідношенням із сформульованими висновками;

- опертям на концептуальні положення педагогічної історіографії, що знайшли обґрунтування в працях О. Адаменко, Л. Ваховського, Н. Гупана, Н. Дічек, Е. Днепров, О. Сухомлинської, Є. Хрикова та ін.;

- а також поєднанням у процесі дослідження загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, порівняння) та історико-педагогічних (нарративного, історико-структурного, історико-компаративістського тощо) методів, що дало змогу автору здійснити широкий неупереджений аналіз доволі ємного переліку автентичних документів і зробити, позбавлені суб'єктивізму, висновки.

Характерними рисами роботи О.В. Філоненко є, по-перше, високий рівень її наукової новизни, що полягає у здійсненні цілісного і системного аналізу історико-педагогічних рефлексій дослідників розвитку освіти та педагогічної думки на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) другої половини ХІХ – ХХ ст. з позицій системного, герменевтичного, культурологічного, історіографічного, парадигмального та персоналістично-біографічного підходів. Логіка даного дослідження вимагала від здобувачки обґрунтування періодизації розвитку наукових рефлексій генези освіти й педагогічної думки регіону в межах досліджуваного періоду, що знайшло належне висвітлення на сторінках дисертації.

По-друге, слід відмітити очевидну практичну значущість результатів проведеного дослідження, яка полягає в можливості їх творчого використання для визначення стратегічних орієнтирів розвитку системи освіти як у регіональному, так і в національному контекстах, проведення подальших історіографічних розвідок у галузі історії України, джерелознавства, краєзнавства та укладання інформаційно-довідкових, критико-бібліографічних і навчально-методичних видань.

По-третє, для роботи притаманний високий ступінь обґрунтування наукових положень і висновків, що забезпечувався використанням філософських знань; загальнонаукових (системний, культурологічний, герменевтичний, історіографічний) та конкретно-наукових (парадигмальний,

персоналістично-біографічний) методологічних підходів до аналізу історико-педагогічних рефлексій дослідників розвитку освіти та педагогічної думки на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) другої половини XIX – XX ст.; опертям на загальнонаукові принципи (історизму, єдності історичного і логічного, об'єктивності, усебічності й цілісності вивчення історико-педагогічних джерел тощо); урахуванням чинних парадигм проведення історико-педагогічного дослідження.

Важливе значення для наукової розробки проблеми має й запропонована дослідницею авторська класифікація історіографічно-педагогічних джерел із проблеми розвитку освіти Кіровоградщини (Єлисаветградщини) окресленого історичного періоду, що презентована в історико-педагогічних рефлексіях дослідників: першу групу письмових джерел диференційовано за методологією вивчення освітніх явищ і процесів (історичні та історико-педагогічні праці), другу, - за змістом (дисертації, монографії, узагальнюючі праці, науково-публіцистичні видання, мемуарна література тощо). Схвально, що проаналізовані в дослідженні історіографічні джерела систематизовано за трьома основними підходами: хронологічним, проблемно-тематичним та персоніфікованим.

По-четверте, для дисертації характерні аналітичні методи представлення матеріалу. Авторка не вдається до однозначних оцінок, а уважно та неупереджено розмірковує над фактами і відомостями наукового характеру. Особливо в цьому аспекті хотілося вказати на проаналізовані наукові розвідки у вивченні персоналій, що репрезентували педагогічну думку регіону (В. Ястребов, М. Федоровський, М. Завадський, В. Харцієв, Н. Бракер, І. Ткаченко, М. Кодак, П. Козуль, С. Максютін, Ф. Оксанич, А. Резнік, О. Хмура та ін.). Показово, що авторка на сторінках дисертації (с. 312-381) вдається не лише до констатації фактів, представлених в історіографічних джерелах, але й аналізу протиріч, які виступали рушійною силою для обґрунтування й практичного втілення новаторських ідей

педагогів Кіровоградщини на тлі суспільно-політичних і соціально-економічних процесів у державі.

По-п'яте, лакмусовим папірцем дисертаційної праці О.В. Філоненко є виявлення особливостей розвитку професійної освіти в регіоні у визначених хронологічних межах – педагогічної, професійно-технічної, комерційної, військової, мистецької. На широкому фактичному матеріалі О.В. Філоненко розкрила не лише її генезу, нормативно-правове регулювання, формування мережі відповідних закладів та інституцій, але й вказала на особливості організації освітнього процесу у закладах відповідного типу. Схвально, що поглиблений аналіз цієї проблеми у регіональному вимірі здійснювався у контексті висвітлення історико-педагогічних рефлексій дослідників дореволюційного, радянського й сучасного періодів.

Безперечною окрасою дисертації О.В. Філоненко – і це, по-шосте, – є висвітлення педагогічної концепції В. Сухомлинського в історико-педагогічних рефлексіях дослідників радянського й пострадянського періодів, а також зарубіжній історіографії. Наведені дослідницею аналітичні матеріали, що розкривають як творчий доробок педагога, так і різновекторність напрямів його вивчення, можуть слугувати імперативами для розвитку наукової галузі – «сухомлиністики».

У цілому ознайомлення з текстом дисертації та монографією «Освіта Кіровоградщини (Єлисаветградщини) в наукових рефлексіях українських учених (друга половина XIX – XX ст.)» О.В. Філоненко дає змогу зробити висновок про те, що авторка володіє культурою історіографічного дослідження.

Автореферат і публікації, що охоплюють 60 найменувань, повною відображають зміст дисертації. Матеріали кандидатського дослідження «Система трудового виховання в педагогічній спадщині І.Г. Ткаченка» (2002 р.) зі спеціальності 13.00.01 у тексті докторської дисертації не використовувалися. Висновки, сформульовані в тексті дисертаційної роботи, ідентичні змісту автореферату. Наявність особистого внеску дисертантки

також не викликає сумнівів, оскільки проблема дослідження у запропонованій постановці є практично невивченою.

Водночас, позитивно оцінюючи дослідження докторського рівня О.В. Філоненко, вважаємо за необхідне висловити такі зауваження і побажання:

1. На наше переконання, більш чіткого обґрунтування потребують хронологічні межі дослідження, зокрема його верхня межа (з 90-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.), що охоплює три десятиліття поспіль. Це є окремий етап у розвитку досліджуваного феномену, який досить ґрунтовно презентовано на сторінках дисертації. Проте він не узгоджується з хронологічними межами дослідження в цілому (до початку 90-х років ХХ століття), про що зазначено на с. 3 автореферату й конкретизовано у назві роботи.

2. Представлена в дослідженні авторська періодизація історико-педагогічних рефлексій розвитку освіти Кіровоградщини (Єлисаветградщини) залишає поза увагою генезу системи освіти регіону доби Центральної Ради, УНР, Директорії, Української держави, що порушує логіку історико-педагогічного дослідження, й не враховує повною мірою загальні тенденції розвитку суспільства, освітні парадигми та особливості соціокультурного розвитку регіону.

3. Науковому збагаченню роботи сприяло б розширення історіографічного поля досліджуваної проблеми в межах дореволюційного й радянського періодів працями узагальнюючого характеру І Альошинцева, С. Рождественського, К. Шмідта, О. Лотоцького, Є. Мединського, С. Сірополка, В. Майбороди, О. Дзеверіна, Б. Ступарика, М. Ярмаченка, С. Гончаренка та ін., оскільки розвиток системи освіти Кіровоградщини (Єлисаветградщини) відбувався не ізольовано, а на тлі соціально-економічних і політичних процесів, які були характерні для українських губерній Російської імперії і областей УРСР.

4. Зважаючи на те, що рецензована робота має історіографічний характер, її структуру, а саме розділ «Теоретико-методологічні основи дослідження», доцільно було б доповнити окремим параграфом, де представити аналіз наукових праць учених у галузі історії, джерелознавства, історії педагогіки, що розкривають різні підходи науковців до трактування понять «історіографія», «педагогічна історіографія», «педагогічно-історіографічне джерело», а також конкретизувати предмет, об'єкт, функції педагогічної історіографії, беручи до уваги предмет Вашого дослідження.

5. Збагаченню наукової новизни дисертаційної праці сприяло б більш поглиблене висвітлення історіографії творчої діяльності педагогів-новаторів Кіровоградщини 50-70-х років ХХ ст. у радянський період (1948-1990). За твердженням дисертантки (с.310) джерельну базу цього періоду складають праці самих педагогів-новаторів, рецензії на них, листи, а також публіцистичні студії, представлені на сторінках журналів і газет («Радянська школа», «Народное образование», «Радянська освіта», Кіровоградська правда», «Літературна газета» тощо). Проте за текстом дисертації (Розділ 5) ці джерела аналізуються побіжно й не дозволяють повною мірою представити полеміку щодо ефективності запропонованих авторських ідей і їх практичного узагальнення з урахуванням герменевтичного й наративного підходів.

6. У роботі, зважаючи на історичні й соціокультурні особливості розвитку України, зокрема Кіровоградщини (Єлисаветградщини) у період другої половини ХІХ – ХХ століття, має місце не зовсім коректна підміна понять «вітчизняний дослідник», «радянські, пострадянські та українські учені» (с.255), «вчені радянського періоду» (с.256), хоча предмет дослідження обмежує історіографічне поле історико-педагогічними рефлексіями саме українських дослідників.

Між тим, названі зауваження й побажання не носять принципового характеру і суттєво не впливають на позитивну оцінку проведеного дослідження. Вони покликані стати у нагоді автору в подальшій науковій діяльності.

Загальний висновок. Беручи до уваги доведену актуальність, наявну незаперечну новизну та практичну значущість отриманих результатів, дисертація заслуговує на позитивну оцінку. Дослідження відповідає встановленим вимогам пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 зі змінами внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016, які висуваються до докторських дисертацій, а його автор, Філоненко Оксана Володимирівна, заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки
і педагогіки вищої школи
Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Л.Д. Зеленська

